

emlékével és a Medici hercegek sír- emlékeivel, genezisiük és művészi elemzésük tekintetében egyaránt behatóan. Ezek az alkotások nemcsak a művész egyéni fejlődésének leg- súlyosabb akkordjai, hanem az egész újkori művészetnek is valódi sors- döntői. Bár történetük nem egyszer párhuzamosan halad és egybe- jár, sőt egyik a másiknak szabad kialakulását, a megbízók szeszélyei- nek következtében többször hátrál- tatta, s noha nagyjelentőségű mű- vek plejádja keletkezett velük együtt, — a három titáni műnek ez a különválasztott tárgyalása az egyedül lehetséges út a tiszta kép eléréséhez. E három hegyesűs mu- tatja az irányt, mely a quattro- centből kiindulva a barokkhoz ve- zetett. Az utolsó, terjedelmes feje- zetben lehetett összefoglalni az öregkor alkotásait, köztük az Utolsó ítélet freskóját, az építészeti műkö- dés legtöbb emlékét és végül Mi- chelangelo művészetének misztikus koronáját a San Pietro kupolájának koncepcióját. Az egyes alkotásokat megvilágító elemzéseknél találóbba- kat nehéz elképzelni. Kristálytiszta- sággal emelik ki a lényegnek szóval megközelíthető részét és csodálatos intuícióval találják meg a módját annak, hogy ezen túlmenőleg az ol- vását a műalkotások egészenek át- éléséhez segítsék.

A jellemzés biztonsága nem csök- ken akkor sem, midőn tárgya már nem a műalkotás, hanem maga az alkotó lesz: a művész mint ember. Csodálatos jelenség, hogy az embe- riség szellemóriásai közül a leg- zordonabb, akinek „terribilitá”-jára kortársai és a következő nemzedé- kek egyképen szinte babonás féle- lemme tekintettek, az akaratnak ez a herosza egyszersmind a legmé- lyebb érzelmek herosza volt. Párat- lan szubjektívizmusának emlékei nemcsak a műalkotások, hanem köl- teményei, levelei és egyéb megnyi- latkozásai. Ezekből a feltétlen hite- lességű dokumentumokból rekon- struálja a könyv utolsóelőtti feje- zete Michelangelo képét, a költőt és az emberét. És a tárgynak ezt a nagy szeretetét látva, eszünkbe jut Leonardo da Vinci Trattatójának egyik helye, mely szerint igazán nagy szeretet csak a szeretett tárgy- nak igazán nagy és mélyeséges is- meretéből eredhet. Ha ehhez a tel- jes odaadással írott fejezethez hoz-

zá vesszük a könyv gyönyörű be- vezető sorait, úgy elmondhatjuk, hogy bennük az író a mai hétköz- napok emberét valamiképen köze- lebb hozta, valamiképen felemelte az idők felett álló embernek tisztul- tabb, lelket nemesítő szférájához.

Bizonyára nem véletlen, hogy Mi- chelangelo lelki és művészi problé- máinak e kitűnő fejtegetéseivel iro- dalmunkat olyan tudós ajándékozta meg, aki elsősorban az antik művé- szet történetét kutatja. A vérbeli archeológusnak a görögség harmó- niáin nevelődött tekintete, mint finom seismograf, különös érzekeny- séggel tudja követni az újkor leg- nagyobb művészyéniségében dúló és a tragikum magját rejtegető diszharmóniák minden megnyilvá- nulását. „Az antik ethika az ön- fegyelmet hirdette a legnagyobb erénynek s a lelki rendtartást min- denek fölé helyezte. Az akarat le tudott küzdeni minden indulatot és szenvedést. Michelangelonál a lelki rendtartás felborul. Emberfölötti akaratenergiákat halmoz fel hősei- ben, de a szenvedés, a gyötrelme, mely rájuk nehezedik, oly mérhetet- len, hogy velük szemben a titáni akarat minden erőfeszítése is hiába- való.” Csak az az író, akit kedvenc tanulmányainak tárgya a görögség optimisztikus világnézetének mély- séges megértéséhez vezetett el, mu- tathatta meg oly világosan e modern hősenek sorsában és műveinek for- rongó lelki tartalmában is a kathar- sist kiváltó tényezőket. „Ha Michel- angelo alkotásai fölött ott borong is a tragikum árnyéka, élete még- sem tekinthető tragédiának. A te- remtő lángelme diadalmas ereje benne minden fájdalom és szenvedé- sen győzedelmeskedett. A teremtő ösztönné tisztult és magasztosult fájdalom pedig nem tragikus és le- verő, hanem főlemelő.”

Pigler Andor.

Vihar. Újabb kilenc elbeszélés báró Podmanizky Páltól, a *Meg- nyílt szemek* szerzőjétől, ugyanazon jellemző tulajdonságokkal, miket első kötetéből megismerhettünk. Ér- zék a történelmi korszerűség iránt, de szorgos történelmi tanulmány is; fogékonyság a vallásos élet nagy lelki krízisei iránt, mik különösen a hitújítás korában teszik próbára az egyént, s nálunk a török hódolt- ság idején (honnét előszeretettel me-

rítí tárgyait), sokszor politikai elemekkel is komplikálódtak; hajlam a novellisztikus kompozícióra és érdekeltebb megjelenésre; végül fejelemzett, tanult, a régiségben is megfürdött stílkezelés: az író érnei. De mintha valami hiányzanék az elbeszélésekből s mintha — másfelől — valami többlet is alkalmatlan-kodnék bennök, s hiány és teher nem engednék szabadon és megnyugtatólag érvényesülni az író tagadhatatlan tehetségét. Nem nehéz rábuknunk e benyomás végső okára. Mindazok a kvalitások, miket előljáróban felsoroltam, kezesbarányok lehetnének egy, az emberi dolgok iránt érdeklődő költő számára; történelmi és lelki anyagot, formát, szemléletet és szép kifejezést szívesen állítanak szolgálatába, csak azt várva, hogy a maguk igazi helyén költői céllal használtassanak fel. Nos, ez elbeszélések valódi célja és létoka más, nem tisztán költői cél.

Azt látjuk ugyanis, hogy a történelem nem a korhoz kötött, a lelki élet válságai és megpróbáltatásai nem az egyénhez kötött *humánium* miatt érdeklik az írókat s hogy nem is első indítékai, nem is voltaképeni tárgyai azok az ő figyelmének, hanem illusztratív eszközök egy neki elsőbrendű célzat, a hitápolás érdekében. Érezzük, hogy nem szól, nem szólhat minden emberhez, hanem csak a vele eleve egyetértőkhez, híveihez; s hogy a *divinum*, melynek jelentkezése az előadott történetekben az ő voltaképeni figyelme tárgya, szintén nem minden emberé, sőt nem is általában a vallásos befogásé, hanem egy tételes hité, az egyházé, a felekezeté, melynek a szerző egyik kiváló vezére, pástora. Neki élő hite az, kételyt nem ismerő meggyőződése, egész tevékenységének — az íróinak is — forrása, ösztöne. Számára a történelem mint egyháztörténet, az egyéni lelki válság mint hitéleti példa, tanulság vagy csoda bír különös érdekekkel; azok a kvalitások pedig, melyek tiszta költői cél érdekében állhatnának sorompóba, itt csak a felöltöztetés szerepére látszanak meghívottnak. Kétünően el is végzik azt de folyvást érezzük, hogy nem a saját ünnepükre készülődnek s nem a maguk igazi gazdáját öltöztetik a költészet díszébe. Az egyházi férfú, a hitélet vezére, a nagyműveltségű hittudós és szónok igyekszik itt a

maga papi hivatása körében felhasználni, mintegy elhódítani a laikus műveltség, a világi költészet egyik legkomolyabb műfaját, a történelmi elbeszélést.

S ezt nem kifogásolhatni; az egyháznak érdeke is az, a híveknek meg bizonyosan épülésére szolgál. De sajnálhatni, hogy a költői ösztönt, mely pedig már egy-egy tárgy kiszemelésében is (különösen a három közbülső elbeszélésben) nyilvánvalóan megmutatkozik, nem engedni szabadjára, hanem másrendű szerepre utálja s mintegy ráadás-ként, ízelítőül juttatja szóhoz. Azzal a tehetséggel — ha vallási és felekezeti szempontból közönyös olvasótábort képzelne maga elé s ugyanezen szempontból közönyös tárgyon akadna meg figyelme, vagy bár felekezeti érdekű történetet elfogulatlan emberi figyelemmel dolgozta fel elbeszéléssé — tiszta költői érték szempontjából jobbat, zavartalanabb hatásút alkothatna s tudna is alkotni. Lehet, hogy meg is fogja kísérelni. Bizonyára ösztönözni fogja őt ez irányban az az érdeklődése, mely e kőtet tanúsága szerint is ellenállhatatlanul vonzza az ember lelki problémái felé, s mely, ha vonzalma irányából heterogén, pedagógiai szándékok által ki nem térítetik, mindenesetre legjobb kalauz oda, hol az igazi költészet szikrája fészkel.

—rv—

Emlékek. A memoárszerű munkák szerzői néha olyanfajta helyzetben vannak, mint egy-egy lírai verskötet. Az olvasó bizonyos elfogultsággal veszi kezébe a könyvüket. Előre tudja, hogy az író a maga élményeinek történetét adja, kíváncsian lesi tehát, hogy az élmények érdemesek voltak-e a megörökítésre, s a mód, ahogyan ez történt, megfelel-e a várakozásnak. A kritikussá vedlett olvasó e bíraskodása Szász Károly új művére nézve kétségtelenül jól fog végződni.

Régi tapasztalat, hogy az idősebb nemzedék mindig szívesen mereng a letűnt idők emlékein („akitől nincs messze az élet határa, nem előre szeret nézni, hanem hátra”), az ifjúság pedig, igaz, ritkábban, de már csak kegyelebből is érdeklődni szokott, hogy milyen lehetett az a világ, melyet apáink utólag annyira dicsérnek. Mind a két tábor bátran nyúlhat e könyv után, nem fog benne csalatkozni.